

Zübdetü'l-eş'âr'ın ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877)

narlar bulunan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir yazmadır (Şehid Ali Paşa, nr. 1877). *Zübdetü'l-eş'âr*'da XV. yüzyılın ortalarından Fâizî'nin ölümüne kadar geçen zaman diliminde yaşamış toplam 517 sanatkardan örnekler yer almaktadır. İsimlerin alfabetik sıralandığı tezkirede şairlerin bilinen eserleri zikredildikten sonra çok beğenilen şiirlerinden seçmeler yapılmış ve âdeta zamanın zevk ve anlayışını yansıtan bir antoloji ortaya çıkarılmıştır. Eserin Şehid Ali Paşa nüshasındaki derkenarlar şairler arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapılmak istendiğini akla getirir. Bununla birlikte müellif, beğenip önemsemediği ve şiirlerine ulaşabildiği şairlere daha çok yer vermiştir. Meselâ Bâkî'den 647 beyit zikredilmesi normal karşılansa da belki ondan daha üstün bir şöhrete sahip Fuzûlî'den 106 beyit kaydedilmesi şaşırtıcıdır. Diğer taraftan Fâizî'nin yakın dostu Nev'îzâde Atâî'den de 644 beyit seçmesi bir kısım şairlere iltimas ettiğini ortaya koyar. Tezkirenin önemli bir yanı da divanları günümüze ulaşmayan ve tezkirelerde de şiirlerine rastlanmayan altmışı kadar şairin manzumelerinden örnekler içermesidir.

Fâizî, tezkiresine aldığı bir kısım şairler hakkında metnin kenarında yer alan notlarında başka eserlerde pek bulunmayan bilgiler aktarmıştır. *Zübdetü'l-eş'âr*'da şairler hakkında verilen bilgiler diğer tezkirelerle kıyaslandığında az görünse de Fâizî'nin çok titiz davrandığını ve şairlerden örnek aktarmadan divanlarını kontrol ettiğini, bazı şairlere nisbet edilen şiirlerin asıl sahiplerini bulmak için gösterdiği çabadan anlamak mümkündür. Nitekim Fuzûlî'ye nisbet edilen bir şiirin aslında Ali adlı bir şaire ait olduğu ve ona da Bağdâdî dendiği için Fuzûlî ile karıştırıldığı yolundaki bilgi bu türdendir. *Zübdetü'l-eş'âr* ayrıca biçim özellikleri bakımından diğer tezkirelerden oldukça farklıdır. Türk edebiyatının antoloji özelliği taşıyan bu ilk tezkiresi daha sonraki biyografi yazarlarını etkilemiştir. Tezkirenin günümüze kadar ulaşan üç zeyli bilinmektedir. Bunlardan ilki hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Yümnî Mehmed Sâlih'e aittir. Yümnî, Kafzâde'nin öldüğü 1622 yılından başlayarak çağdaşı yirmi dokuz şairi eserine almış ve 1663'te ölümü sebebiyle de eser yarım kalmıştır. İkinci zeyil Âsım Tezkiresi diye bilinen

Seyrekzâde Mehmed Âsım'ın *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*'dır. Mehmed Âsım, yine Fâizî'nin kaldığı tarihten itibaren kendi vefat tarihi olan 1675 yılına kadar geçen dönemde yaşamış 124 şairin eserinden seçmeler yapmıştır. Eserin en meşhur zeyli ise XVIII. yüzyıl şair ve yazarlarından İsmâil Belîğ'in *Nuhbetü'l-âsar li-zeyli Zübdetü'l-eş'âr*'dır (nşr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ankara 1985). İsmâil Belîğ kitabında, Fâizî'nin kaldığı 1622 yılından başlamış ve 1726 yılına kadar yetişen 400 kadar şairle şiirlerine yer vermiştir. *Zübdetü'l-eş'âr* üzerine Bekir Kayabaşı tarafından hazırlanan doktora tezinde eserin on altı nüshası incelenmiş ve çıkarılan şecerede metin en kapsamlı beş nüshaya dayanılarak oluşturulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr*'ı (haz. Bekir Kayabaşı, doktora tezi, 1997), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 20-69; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, III, 659; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsar*, s. 377; *Osmanlı Müellifleri*, II, 194; Halûk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum 1991, s. 86; Kâmûsü'l-'lâm, V, 3542; Sabahattin Küçük, "Kafzâde Fâizî", *DİA*, XXIV, 162-163.

ZÜBDETÜ'L-TEVÂRİH
(Zبدة التواريخ)

Sâfi Mustafa Efendi'nin
(ö. 1025/1616)
I. Ahmed
ve dönemiyle ilgili tarihi
(bk. SÂFÎ MUSTAFA EFENDİ).

ZÜBEYD (Benî Zübeyd)
(بنو زيد)

Kahtâniler'e mensup
Yemenli bir Arap kabilesi.

Benî Mezhic'in kollarından birini teşkil eden kabileye adını veren Zübeyd'in şeceresi Zübeyd (Münebbihü'l-ekber) b. Sa'b b. Sa'dü'l-Aşire b. Mâlik (Mezhic) b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe' (Abdüşems) b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân şeklindedir. Zübeyd b. Sa'b'ın Rebîa ve Hâris adlı iki oğlu vardı. Kabilenin soyu Rebîa ile (Zübeydü'l-asgar) onun iki oğlu Mâzin ve Hâris yoluyla devam etmiştir. Hem yerleşik hem bedevî hayat süren Benî Zübeyd'in yerleşik alanları içinde Yemen ve çevresindeki Fergan, Sâze, Rayeme, Teslis ve Terc sayılabilir. Yâkût el-Hamevî Yemen'deki Fean, Usm, Enseb, Mesve ve Heyve'nin Zübeyd kabilesinin kalele-

ri olduğunu zikreder (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 265; III, 115; IV, 128, 268; V, 55, 422). Arım selinden sonra Arap yarımadasına dağılan Benî Zübeyd ile diğer Arap kabileleri arasında mücadelelere sıkça rastlanır. Câhiliye döneminde Cerm b. Rabbân'la ittifaq kuran Benî Zübeyd ile (Bekrî, I, 41-42) Hâris b. Kâ'b'ın kollarından Benî Ziyâd arasında cereyan eden Yevmü'l-Erneb adıyla meşhur savaş şiihlere konu olmuştur (Taberî, V, 466). Aynı şekilde neşet ettikleri Benî Mezhic ile birlikte Âmir b. Sa'saa kabilesiyle yaptıkları Feyfürrîh savaşı da kabile tarihlerinde önemli bir yer işgal etmiş, bu da şiihlere yansımıştır (Bekrî, III, 1038).

Araplar'ın meşhur putlarından Zülhalesa'ya tapan ve Hums'a dahil kabileler arasında yer alan Benî Zübeyd mensuplarının İslâm öncesinde Mekke ile ticarî ve dinî ilişkileri vardı. Hilfû'l-fudûl topluluğunun kurulmasında Zübeyd kabilesi mensuplarının uğradığı haksızlıklar büyük rol oynadı. Câhiliye döneminde Kureys'in kollarından Benî Sehm'in müttefiki olan ve ilk Habeşistan hicretine katılan Mahmiye b. Cez' gibi İslâmiyet'e erken girenler varsa da kaynaklarda hakkında çeşitli rivayetlerin bulunduğu Benî Zübeyd'in Müslümanlığı kabul etmesi Medine döneminde gerçekleşti. Zübeyd kabilesinin reisi Muhadramûn şairlerinden Amr b. Ma'dikerib, Mezhic'in diğer kolu Benî Murâd'ın ileri gelenlerinden Kays b. Mekşûh'a Hz. Muhammed'in nübüvvet haberini araştırmasını ve doğru olduğu takdirde toplu halde İslâm'a girmeyi teklif etti. Kays'ın bu teklifi kabul etmemesi üzerine Amr, kabilesinden on kişi ile beraber 10 (631) yılında Medine'ye gitti ve Sa'd b. Ubâde'nin evinde misafir kaldı. Hz. Peygamber'le görüşen Amr b. Ma'dikerib ile beraberindekiler İslâmiyet'i kabul ettiler ve şehirde birkaç gün kaldıktan sonra kendilerine verilen hediyelerle birlikte yurtlarına döndüler. Amr, Medine'den dönerken kabilesinin reisi olarak kaldı, ardından, daha önce Müslümanlığı benimseyen ve Zübeyd kabilesinin de yaşadığı bölgeye vali tayin edilen Ferve b. Müseyk'e bağlandı (İbn Sa'd, I, 248; Taberî, III, 132). Diğer bir rivayete göre ise Resûl-i Ekrem, 10 (631) yılında Medine'ye gelip İslâmiyet'i kabul eden Yemen'in Benî Murâd kabilesi reisi Ferve b. Müseyk'in geri dönmesi sırasında onunla birlikte Hâlid b. Sa'id b. Âs'ı Yemen bölgesine zekât âmilliği göreviyle yolladı. Hâlid, yolda Amr b. Ma'dikerib'in adamlarından bir grupla karşılaşarak onlarla mücadeleye girişti. Hâ-

lid'in, Amr'ın karısını ve Zübeyd kabilesinden bazı kimseleri esir alması üzerine Amr ondan esirleri geri vermesini istedi ve İslâmiyet'i kabul edeceklerini bildirdi. Hâlid buna rıza gösterince onlar da müslüman oldular.

Zübeydiler'in bir kısmı reisleri Amr b. Ma'dikerib ile birlikte, Resûl-i Ekrem'in rahatsızlığını fırsat bilerek peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Esved el-Ansî'yi desteklediler ve irtidat hareketleri içinde yer aldılar (Taberî, III, 326). Kabilenin ileri gelenlerinden Amr b. Fuhayl ile Amr b. Haccâc'a bağlı bazı Zübeydiler, Amr b. Ma'dikerib'e muhalefet edip irtidat olaylarına katılmadılar. Ancak onların irtidat hareketlerine katılmasında kabile rekabetinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar bölgenin idaresini kaptırdıkları vali Ferve b. Müseyk'i çekemedikleri için Esved'e katılmışlardı. Esved el-Ansî'nin ortadan kaldırılmasından sonra Zübeydiler, esir alınarak Medine'ye gönderilen ve halife Ebû Bekir tarafından affedilen Amr b. Ma'dikerib ile birlikte tövbe edip İslâmiyet'e döndüler ve ilk İslâm fetihlerine iştirak ettiler. Bazı Şii kaynaklarında, Resûl-i Ekrem'in irtidat eden Amr b. Ma'dikerib üzerine Tebük Gazvesi'nin ardından Hz. Ali kumandasında bir seriye gönderdiği rivayet edilmektedir (Mahmudov, s. 382-383). Daha sonra Zübeydiler'in bir kısmı anavatanları olan Güney Arabistan'da kalmaya devam ederken diğer bir kısmı yerleştikleri Irak, Suriye, Mısır, Filistin ve Endülüs'te siyasî ve askerî bakımdan etkili rol oynadılar; Kâdisiye Savaşı'na katıldılar. Siffin Savaşı'nda Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ordusundaki Mezhiciler'in başında Muhârik b. Hâris ez-Zübeydî vardı. VI. (XII.) yüzyılda Şerât ve Belkâ bölgesinde bir hânedan kurmaya çalışan Müferric b. Dağfel et-Tâî'nin soyundan Fazl b. Rebîa'yı destekleyenler arasında Benî Zübeyd de vardı. Osmanlı Devleti ile İran arasında 14 Muharrem 1049'da (17 Mayıs 1639) imzalanan Kasrışirin Antlaşması'ndan sonra Bağdat ve çevresinde huzursuzluklara yol açan ve İranlılar'ın Basra'yı ele geçirmesine katkıda bulunan kabileler içinde Benî Zübeyd de bulunuyordu.

Mahmiye b. Cez, Abdullah b. Hâris ez-Zübeydî ve Safiyye bint Mahmiye gibi sahâbilerin mensup olduğu Benî Zübeyd ile Zebîd şehrine mensup olanların nisbeleri aynı şekilde yazıldığından bunlar birbirine karıştırılmıştır. Zübeyd kabilesinin meşhur şahsiyetleri arasında Mısır'ın fethine katılan Ziyâd b. Cez', Kûfe eşrafından Amr b. Haccâc, hadis âlimleri Muhammed b.

Velifid b. Âmir ile Yezîd b. Amr, meşhur dil ve edebiyat âlimi Ebû Bekir ez-Zübeydî, fakihlerden Ebû Abdullah ez-Zübeydî ile Muhammed b. Hüseyin ez-Zübeydî, dil bilgini Muhammed b. Abdullah b. Mezhic el-İşbîlî sayılabilir. Benî Zübeyd günümüzde neşet ettiği Benî Mezhic içinde Yemen ile Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinde, Körfez ülkelerinde, Irak ve Suriye'de varlığını sürdürmektedir. Abbas el-Azzâvî 'Aşâ'irü'l-'Irâk adlı eserinde Benî Zübeyd'in XII. (XVIII.) yüzyılda Irak'ta faaliyet gösteren kolları ve reisleri hakkında bilgi verir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, I, 356; IV, 309; İbn Sa'd, *eş-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, I, 238, 247-248, 281; IV, 40; VI, 58-59; VII, 345; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Zekkâr), s. 147; Ezrakî, *Ahbaru Mekke* (Melhas), I, 179; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (nşr. Muhammed el-Huceyri), Beyrut 1416/1996, s. 301, 507-509; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), II, 279; a.m.f., *Fütûh* (Fayda), s. 171; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 132, 326, 484; V, 106, 466; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 386-387; Bekrî, *Mu'cem*, I, 31, 41-42, 196, 305, 309; II, 650-651; III, 1038; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 3, 265; III, 115; IV, 128, 253, 268; V, 55, 422; Abbas el-Azzâvî, 'Aşâ'irü'l-'Irâk, Bağdat 1365-66/1946-47, I, 31, 33, 48, 135, 139, 181, 186, 190, 267, 268; II, 83, 110, 140, 193, 206, 209; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 456-457; VI, 270, 363; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 20, 58-61, 117-118; Muhammed b. Ahmed el-Hacerî, *Mecmû'u büldâni'l-Yemen ve kabâ'ilihâ* (nşr. İsmâil b. Ali el-Ekva'), Beyrut 1404/1984, I, 391-394; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2011, s. 382-383; H. Ahmet Sezikî, "Amr b. Ma'dikerib", *DİA*, III, 88.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

ZÜBEYDE bint CA'FER

(زبيدة بنت جعفر)

Ümmü Ca'fer Zübeyde bint Ca'fer b. Abdillâh el-Mansûr b. Muhammed el-Abbâsiyye el-Hâşimiyye (ö. 216/831)

Abbâsî halifelerinden Hârûnürreşid'in hanımı, Emîn'in annesi.

145 (762) yılında Musul'da Harp Sarayı'nda doğdu. Abbâsî halifelerinden Ebû Ca'fer el-Mansûr'un torunudur. Babası Halife Mehdî-Billâh'ın kardeşi, annesi Selsebil bir câriye ve Mûsâ el-Hâdî ile Hârûnürreşid'in annesi Hayzûrân'ın kız kardeşidir. Hâşimî / Abbâsî ailesinden halife doğuran tek kadın olan Zübeyde'nin asıl adı Ümmü Azîz veya Emetülvâhid'di. Dedesi Ebû Ca'